

TOEGENSPLAAT

Canon van Ooltgensplaat

Het Kunstgebouw nodigde Hugo Kaagman uit om een belevingspunt te ontwerpen en realiseren in een van de havenkanalen van Goeree-Overflakkee, de Kaal van Ooltgensplaat. Het doel is bewoners en bezoekers uit te nodigen om stil te staan of zitten bij de havenkanalen. Kunstenaar Kaagman verdiepte zich samen met bewoners in de geschiedenis van Ooltgensplaat en ontwierp een lokale Canon op de kade-muur. Het kunstwerk bestaat uit grote en kleine Delftsblauwe tegels waarop hij met prachtige grafische sjablonen bewoners en toeristen vertelt over bijzondere momenten uit het verleden tijd.

Slechts enkele tientallen kilometers verder smaken we als Middeleeuwer, Jean van Gent en Brugge naam als handelscentra voor im- en export naar Scandinavië en de Levant.

Maar er kwam geldgebrek als gevolg van oorlogsgeweld, epidemieën en teruglopende handel. Een machteloze en uitgeputte bevolking betaalde de tol. Slechts enkelen namen have en goed en vluchten. Zo ook Ooltgen. De man huurde een stuk gras op een zandbank in een verlaten gebied, viste en werkte voor zichzelf en mogelijk voor vrouw en kroost.

Het leven in de duistere middeleeuwen werd beheerst door een mengeling van geloof en bijgeloof en tradities van het oude Germaanse geloof. De bevolking bestond uit een kleine top van machthebbers en een grote ongeletterde massa, die alles over zich heen liet komen en desondanks een eigen weg ging. Langzaam maakte het donker van de Middeleeuwen plaats voor het speelse licht van de Renaissance. De riddertijd liep ten einde. Mensen begonnen zich te verzetten.

Het belevingspunt werd in 2011 gerealiiseerd in opdracht van Kunstgebouw, in samenwerking met Stichting Podium, Intergemeentelijk Samenwerkingsverband Goeree-Overflakkee (ISGO) en de gemeenten Oostflakkee en Goedereede. Ze worden

gefinancierd door de provincie Zuid-Holland in het kader van het Themajaar 2010 Leve de vaarwegen en waterlinies!

Met hartelijke dank aan de O'plater Ton Korteweg voor het ter beschikking stellen van historische boeken, waaronder "Van Kerk tot fort" van Jo Kosten uit 1985. En hartelijke dank aan Drs. Jeannette Deukeukelire van ArtKitchens Gallery voor de assistentie en aan Lienke van de Berg van Kunstgebouw voor de begeleiding.

September 2011 www.kaagman.nl
www.artkitchens.nl

De geschiedenis van Ooltgensplaat

Ooltgensplaat, op de oosthoek van het woestijn eiland Goeree Overflakkee, bestaat al meer dan 500 jaar. Het is een woongemeenschap met 2128 inwoners en heeft een rijke historie. Hoe kwamen de mensen terecht in deze woestijn van water en slik, overgeleverd aan de elementen?

Er is een legende van een stranding van een bootje, die is vastgelegd in het dorpswapen. Een fluitspelende visser, genaamd Ool of Oele zocht rust in deze woestijn van schorren en slikken. Hij vond in 1383 een stuk grasland op een zandbank en pachtte deze stuk voor "2 schellingen en 6 Dordrechtse groten". Ool, een veel voor komende naam in de delta, was waarschijnlijk een kleine man, want Ooltgen is een verkleinwoord. Hij ontdekte de Plaet in een warrige 14e eeuw.

voerd en het geheel werd afgedekt met graszoden, die met grotere vaartuigen aangevoerd werden van plaatsen aan de boven-Rijn. De "weteringen" stonden in verbinding met de zee en werden om telkens opnieuw invloeden te voorkomen, afgesloten met een sluis. Haventjes werden aangelegd door enkele met graszoden beladen schepen achter elkaar te laten zinken en die zo op te hogen dat er een luwte in het water ontstond. De polder was een feit, maar troosteloos. Bij regen en slecht weer niet te begaan en bij droogte en vorst niet te bewerken. Dwaars door de polder werd een lange weg aangelegd met zijwegen naar de dijken aan beide zijden. Daarna werden sloten gedolven en de kavels verdeeld. Na twee of drie jaar was de grond rijp voor landbouw.

Slikhuisjes

Het "Oude land van Ooltgensplaat" was nog steeds een elandje van enkele vierkante kilometers aarde in een uitgestrekt wad-gebied. In 1481 werd besloten dat er een kerk gebouwd moest worden, gewijd aan "den goeden heere en vriend Gods

Sinte Adolph, die daer patroon wesen sal." De haven van Ooltgensplaat was oorspronkelijk een afwateringsgeul, die verder uitgegraven werd. Eernaast was een zwaar ingeklonken en vastgetrapte stuk grond, een uitstekende plaats om bestendige stenen huizen te bouwen voor de gegoeden. Het merendeel van de bevolking woonde nog in "slikhuisjes". De eerste kerk was waarschijnlijk een eenvoudig houten gebouw. Eromheen kwam een marktplaats, want winkels bestonden niet. In 1527 begon de bouw van een nieuwe kerk gewijd aan St. Odolphus. Van het Rooms-katholicisme werd overgegaan op het Protestantisme, maar dat was meer een zaak voor middenstanders en kooplieden, want het merendeel van de gewone mensen was analfabeet, voor hen was er geen duidelijke overtuiging of geloofsbeleving. De kerk werd overgenomen door de machthebbers en van elke franje ontdaan. Alles werd onder het mom van "vervoelste moedertje" teruggebracht tot een sobere administratieve aangelegenheid. Het volk werd met dwang van "hel en duivel" aan het verstand gebracht dat heel hard werken bitter noodzaak was voor nu en voor het hiernamaals.

Overstromingen

Er kwamen moeilijke jaren. Grote overstromingen in 1530, 1532 en 1570 oesterden de delta en gedeeltes van de kuststreek werden getroffen door de pest. In 1571 werd Ooltgensplaat overvallen door de watergeuzen. De kerkarchiefen, inclusief de kerklijst, werden meegenomen om alles later in Engeland te worden verkocht. In 1586 werd het dorp getroffen door een felle brand, waarbij vrijwel alle geschreven geschiedenissen verloren is gegaan. Maar na de brand ging alles beter, er kwam wederopbouwperiode. Maar de honderden naamlozen, die de polder tot bloei brachten, zullen we nooit kennen. Ze woonden in hun slikhuisjes. Voor dag en dauw sjoewden ze, generatie na generatie, de polder in met hun vale "stikzak" en een kruik water over hun schouder gevuld met slecht bitter of water, om 's avonds weer traag en moe terug te sloffen.

In 1612 werd de heerlijkheid Sint Adolfsland verkocht aan Francois van Aersen van Sommelsdijck voor omgerekend 360.000

gulden. Hij was bevriend met Prins Maurits en in die tijd een der rijkste en een van de invloedrijkste mannen van West-Europa. Het was een zakelijke transactie, hijzelf is nooit in het gebied geweest. Francois van Aersen kon het voornamelijk om opgenomen te worden in de Hollandse ridderschap.

Het Raadshuis

De zaken gingen goed in de polder. Steeds meer en moelere huizen verrezen. Er was behoefte aan een nieuw polderhuis voor vergaderingen. Het latere Raadshuis. De Vlaamse bouwmeester Melchior van Harbach werd gevraagd het te bouwen. Ver boven de stand van het dorp met 700 inwoners, maar het was een vriend van Prins Maurits, en die was een vriend van van Aersen. Op 12 juni 1616 werd de eerste steen gelegd. In het dorp woonden vrijwel uitsluitend ambtenaren en kleine neringdoenden en wellicht een enkele boer. De rest, de eenvoudige werkers woonden buitendijks, voor zover het geen huisspersoneel betrof.

Aan de landzijde naar de polder lag een vestingwal versterkt met palissaden. Bij de molen was een poort, compleet met poortklok. Aan het eind van de haven was een fortificatie, de toenmalige schans. Kennelijk was het de bedoeling geweest om van het uitstekend gelegen elandje een forteresse te maken, maar toen Willem van Oranje de Willemstad liet bouwen na 1583 verloor Ooltgensplaat een goed deel van zijn bestemming, temeer door de moeilijke bereikbaarheid.

Het was nu de Gouden Eeuw. Er werd in de Lage Landen grof geld verdiend met de VOC, de nijverheid, visserij en slavenhandel. Op alle werelddeelen was de Nederlandse vlag een vlag om rekening mee te houden. In St. Adolfsland werd er niet veel van gemerkt, daar bleef men zwoeven.

In 1682 op 26 januari was er weer een waterschroddamp, er vielen er 22 slachtoffers. De stenen huizen bleven wel staan, maar de slopjes waren weggespoeld, en de overlevenden zaten verstoken van hulp op de afbrokkende dijkrestanten temidden

van een onafzienbare watermassa. Het leed in de winterse weken moet onvoorstelbaar zijn geweest. Het eerste wat de gegoede burgers era deden was vrijstelling van huur vragen voor de zwaar beschadigde pastorie en er werd toestemming gevraagd te mogen collecteren voor herstel van de kerk. Dat terwijl honderden mannen, vrouwen en kinderen ondervoed waren en van alle beroofd. Van alle kanten kwamen dijkwerkers en polderjongens om de dijken te herstellen en het land weer te egaliseren. Opnieuw moesten sloten en wateringen gegraven worden en de grond ontzilt. De kerk werd opnieuw gebouwd als een Bourgondisch sieraad.

Daarna ging het leven in Ooltgensplaat gewoon door. Het merendeel van de bevolking wist nauwelijks wat er buitendijks aan de hand was.

Trammelaant

In 1672 werd Willem III stadhouder in de Lage Landen. In 1689 riep het Engelse volk de hulp van hem in om koning van Engeland te worden. De officiële vorst van Engeland was naar Frankrijk gevlucht en dat land verklaarde ook ons land de oorlog, het begin van de negenjarige oorlog. Daar kwam ook Spanje bij dat worstelde met een succesloze oorlog en ons de oorlog verklaarde. Dat stelde eisen aan de bewaking en bescherming van de open dorpen in de Zeeuwse en Zuid-Hollandse delta, waaraan in de praktijk niet kon worden voldaan. Men had veel last van rooftochten en plunderingen.

Op 3 maart 1715 werd het dorp weer zwaar geteisterd door storm en overstromingen. Men kon onmogelijk alle dijken weer in orde maken want de bevolking was uitgeput. Men deed zijn best, maar we hebben geen idee van de wanhoop toen 9 januari 1717 opnieuw een zware overstromingsramp plaatsvond. Totaal beroorde mensen zwierwen over de vlakke en visten er tarwe op, die men droogde en daarna de molenaar dwong te malen.

Men moest in het poldergebied alles zelf regelen. In Den Haag waren ze alleen geïnteresseerd om hun geld te krijgen. Van ellende en naderheid moest men niets hebben. Het duurde jaren en jaren voor het dorp weer een beetje opkeerde. Onder de gewone bevolking kwam weer een gevoel van borsting en gelatenheid. De Voorstraat werd bestraat met kinderkopjes met eraan keien. De gewone arbeiders mochten daar niet op lopen, zij behoorden niet te lopen naar de machthebbers liepen. Dat duurde tot vorige eeuw. Als je niets had kwam je op de keien terecht. In 1747 vielen de Fransen weer het land binnen. Men riep weer om een Oranje, het werd Prins Willem IV, dat ging niet goed. Daarna werd Willem V de Stadhouder en de republiek raakte verder in verval. In Amerika waren de koloniën tegen het moedersland opgestaan en de Nederlandse kooplieden profiteerden van alle trammelant met het smokkelen van oorlogsgoed. Het was het sein voor de vierde Engelse oorlog van 1780 - 1784, die voor de Nederlanden eindigde in een

nederlaag. Er kwam een algehele malaise, die nauwelijks werd bestreden door de regentenklik, men liet het min of meer op zijn beloop.

Bij alle armoede en naderheid die er was, komt de vraag naar voren, waarom bleef men in de polder? Het antwoord is, dat er geen enkele mogelijkheid was voor de gewone arbeider, om zich ergens anders te handhaven zonder te belenen. Bovendien moesten alle afstanden te voet worden afgelegd. De dijken boden in normale getijden voldoende bescherming, maar zorgden tevens voor een totale afgrenzing van een onomringde gemeenschap.

De Bataafse Republiek kwam weer onder Franse gezag.

Maar rond Ooltgensplaat ging het leven gewoon door. Men zag de arbeiders in lange rijen kruipend over de akkers gaan. De man met de stok eraf. Men deed met de regelaarmaat van de klok wat er te doen was. De mensen betrouden hun vroeg gestorven kinderen en leden hun honger en hun kou. Onze voorouders waren niet te benijden.

Het werk eiste alles op, naast de zorg om te leven. Men leefde om te overleven. Allen die op de dorpen met hun handen geld moesten verdienen werden bestempeld als "boer". Onze taal is nog rijk aan de betitelingen als boer, melkboer, visboer, kaasboer, groenteboer of sigarenboer". Destijds verstand men onder het "gemene volk" de eenduidigen, de gewone mensen. Maar juist door de grote armoede en de gevolgen ervan is de betekenis van het woord "gemeen" gedaald tot "slecht, vals".

Aan het begin van de negentiende eeuw had het dorp in de verre polder ongeveer 1100 inwoners. Het waren zware tijden in de bezettingstijd van 1795 tot 1813. Ook ging de telstering van het watergevoel door. Er kwamen regelmatig verzoeken om levering van manschappen voor de avonturen van de keizer Napoleon. Men voelde daar niet veel voor, zodat er talrijke onderduikers op de Plaet waren. Ook moest er op laag water aan geverkt worden aan de verdediging van Ooltgensplaat. Op de buitenwal moest het Fort Duquesne gebouwd worden.

Napoleon in Ooltgensplaat, 4 Oktober 1811

Lodewijk Napoleon werd van zijn taak als koning van Holland ontheven. De lage landen werden bij Groot-Frankrijk ingelijfd door zijn broer Keizer Napoleon Bonaparte. De bezetting drukte zwaar op de toch al uitgemergelde bevolking. Alle handel stond stil als gevolg van het continentale stelsel. Er kwam een dienstplicht van vijf jaar voor alle jongemannen van 20 jaar. De rijken konden de dienstplicht afkopen.

Op last van de Franse bezetting moesten er versterkingen komen van de dijken. Dat betekende voor Ooltgensplaat dat de buitenwal moest worden omgebouwd tot fort, dat de naam Dunderques kreeg, compleet met onderkoms en munitie-magazijnen en voorraadmazijnen. Het werd gebouwd door tewerkgestelden. Het was een onderdeel van de afsluiting van alle zeevaart en als afsluiting van het Volkerak om eventuele aanvalen van de Engelsen het hoofd te bieden.

Keizer Napoleon kwam zelf de werkzaamheden aan de verdediging inspecteren. Dat gaf een hele opschudding in het dorp. Er moesten erobogen en veel slingers worden gemaakt. De oude poorten werden hersteld en er werden twee nieuwe gemaakt. De kerk en bruggen werden opgeknapt. Het moest een blijde inkomst en doortocht worden voor de Majesteit met klein gevolg. Men was zo nerveus dat men zelfs een maand te vroeg een oproep deed om de vlaggen uit te steken.

Op 4 oktober 1811 was het dan zover. De ingezetenen van Ooltgensplaat werden versagt om indien Zijne Majesteit den Keizer deesen avond of nagt alhier komt passeren hunne huizen behoorlijk te verlichten zoo ten blijve van agting als ter verlichting van Zijne Majesteit en zijn stoet zijnde de aankondigde der Eliminatie werden bekend gemaakt door het luidjen der klok..... aldus Burgemeester van Gennip, Ooltgensplaat den 4 October 1811.

De vervoersvergunning van de stoet van Ooltgensplaat naar de buitensluis was gedaeterd op 5 oktober. Een logische gevolgtrekking mag dus zijn, dat de hele groep in Ooltgensplaat overnacht heeft en het lag voor de hand dat een bijzondere gebouw als het Dorpsluys voor de overnachting dienst heeft gedaan. Veel indruk heeft het bezoek op de toenmalige inwoners niet gemaakt, alles verliep nogal plichtmatig.

Na het blikseembezoek van de Keizer werden een aantal maatregelen versoericht. In het najaar van 1810 werd de burgerlijke stand werd opgericht. Morrend liet de bevolking zich inschrijven en om te laten blijken, dat men dit inschrijven niet slechts deed, maar de gekste namen verzinnen. Men dacht dat het een tijdelijke maatregel zou zijn, daarom werden talloze mensen opgezaagd met een naam waar men later spijt van had, die alleen maar tegen een hoge prijs veranderd kon worden. Na de mislukte veldtocht van Napoleon

tegen Rusland in 1812 werd Napoleon verbannen naar Elba en ging men in Den Haag op zoek naar de Oranjes en kwam Prins Willem VI vanuit Engeland naar Nederland om de nieuwelingen te leiden. Er was een korte periode van chaos en terreur op Goeree Overflakkee. Het was een tijd vol geruchten. Men vertelde dat de dijken zouden worden doorgegoet en de sluisen opengezet. Er dreigde voor deze vargeten uithoek een enorme ramp. Veel inwoners van Ooltgensplaat vluchten weg met medeneming van wat men dragen kon. Nog steeds was het fort bezet met enkele Franse soldaten. Het omgave 100 stukken geschut was het een bijna onneembare vesting.

Enkele bewoners van Ooltgensplaat wisten met een iet in het fort te komen en overleefden de soldaten en zetten hun gevangens, waarna de Nederlandse vlag werd gehangen. Er kwam hulp voor de Fransen opdagen van de kant van Willemstad, een schip met Franse mariners was onderweg. Er ontstond een hevige schotenwisseling en er werd fel gevochten. Het resultaat was dat er van de 99 manieren maar 66 in het dorp aan kwamen.

Fort Prins Hendrik

Koning Willem I had geen enkele behoefte af te rekenen met het verleden van de Franse overheersing. Ooltgensplaat was nog steeds een vesting en voor iedere verandering was toestemming nodig van de militaire overheid. En natuurlijk was er geen geld: aan restauratie in de trose oude stijl daar viel niet aan te denken. Zo zijn er veel prachtige voorveelers verloren gegaan. De kerkgracht werd gedempt. Het Fort Duquesne werd omgedoopt in het Fort Prins Hendrik en onderging een grondige verandering. Er werden bomrijke kazematten gebouwd en het fort werd in orde gemaakt voor een doorlopende bezetting, omdat in Frankrijk weer eens een republiek werd uitgeroepen. En er werd een nieuwe kerk gebouwd. Het armste dorp van Zuid-Holland was in handen van zeer weinigen. Maar van verzet was geen sprake. De bevolking leefde in een soort fatalisme. Het was een sterk geslacht en niet kleinzeig. Men aanvaarde alles wat van boven kwam,

Na een angstige nacht werd er heen en weer gereisd tussen het dorp en het fort en kwam men overeen dat de Fransen een vrij aftocht kregen. De 150 Fransen werden afgevoerd naar Willemstad. Ze hielden zich niet aan de afspraak want men nam tegelijkertijd de gemeentekas van 15000 gulden mee. Ooltgensplaat was het dorp op het eiland dat het meest geteisterd was, de armoede was onvoorstelbaar groot.

Betere tijden

In de polders van Sint Adolfsland keek men reikhalzend uit naar betere tijden. Het Huis van Oranje was weer hersteld, maar er veranderde niet veel. De arbeiders en arbeiders waren nog steeds horigen. In officiële stukken werden zij "inboorlingen" genoemd. Zij maakten deel uit van de aarde, waarop ze geboren waren en waarin ze leefden. De geschiedenis ging door, alsof ze niet bestonden. Toen deed het bericht de ronde dat Napoleon ontsnapt was van Elba en in Frankrijk met gelucht werd binnengehaald.

ingekeemd als ze zich voelde tussen de zware dijken. Men voelde een niet geringe sociale controle, maar nu was al heel vroeg "soverein in eigen kring". Enkel zagen kans te vluchten en dan vertrok men op hoop van zegen naar Rotterdam, waar men het zware werk in de haven verkoopte boven de ellende van de polders of men ging met de migrantenstroom mee naar Amerika of Indië. Maar dat waren enkelen, de meesten waren aan de grond gebonden, letterlijk en figuurlijk. Elke vreemdeling werd met argwaan bekeken. Van hun die van ver kwamen verwachtten ze niets goeds. Het grootste deel van de negentiende eeuw leefden de arbeiders onder de grens van de minimum en bestond dat leven uit werk en honger. Ieder kind moest in die tijd een turf mee naar school nemen om de temperatuur in de school draaglijk te houden.

In de ellende van de Franse tijd en het Nederlands-Belgische conflict waren alle dromen van een betere tijd vervlogen. In 1848 was Nederland de ellende van de Franse tijd en het conflict met België nog niet te boven. Alle dromen van een betere tijd waren vervlogen. Toch was het ook een tijd van nieuwe uitvindingen als trein en en stoomboten. Er kwamen lufcers, er kwamen gaslicht en telegram en telefoon. Er kwam een begin van industrialisatie. Alles werd met angst in de ogen bekeken, bang als men was, het beetje werk dat men had, te verliezen. Het was de tijd van Darwin, Dickens en Multatuli en in Zaltbommel, in de achtertuin van de familie Philips, werkte Karl Marx aan zijn boek Das Kapital. Het was ook een tijd van zware epidemieën. Op de Plaet heerste cholera. Rond 1850 zagen we de eerste tekenen van een aarzelend opkomende middenstand. Alles in West-Europa was in beweging en de tijd van voor 1800 zou nooit meer terugkomen.

Watersnoodramp 1953

Ten toespelend onverwacht, werd het eiland in de nacht in 1953 getroffen door de grootste watersnoodramp uit zijn geschiedenis. Het begon allemaal op zaterdagavond 31 januari toen een laag drukgebied een zware noordweststorm veroorzaakte in de Noordzee. Bovendien was het springtij, wat betekende dat het waterpeil nog extra zou stijgen. Er werd gewaarschuwd voor 'gevaarlijk hoogwater'. Helaas werd deze waarschuwing door velen in het rampgebied niet gehoord of verkeerd begrepen. Tussen 4 en 6 uur 's morgens braken er overal dijken. Op sommige plaatsen op Goeree-Overflakkee stroomde het water vervolgens zo hard de polders in, dat sommige dorpen binnen ongeveer een half uur twee tot drie meter onder water stonden. Elders verliep de overstroming geleidelijker en/of kwam het water niet zo hoog. Zo bereikte het water pas rond 7 uur 's morgens Ooltgensplaat.

Toen er op maandag weer een verbinding was met het rampgebied werd de omvang van de ramp pas goed duidelijk. 1835 mensen en 10.000 dieren waren verdrinken en 4500 gebouwen verwoest. 70.000 mensen waren geëvacueerd, en ondergebracht bij gast gezinnen in Nederland.

Na de ramp kwam een landelijke hulpactie op gang Nederland, Engelse en Amerikaanse hulpverleners dropten voedsel, drinken en goederen boven het getroffen gebied. Wiltairn werden ingezet om de overgebleven dijken te bewaken en om de kadavers te ruimen. Op 17 februari konden zij weer huiswaarts keren. Het duurde 9 maanden voordat het laatste dijkgat was gesloten, dit was gedaan met caissons. Op 6 november 1953 werd het laatste gat gedicht door Koningin Juliana bij Ouwkerk.

De Omloop

Ooltgensplaat is nog steeds een kerkdorp en heeft 2462 inwoners, 981 woningen en 229 recreatiewoningen. Ooltgensplaat kenmerkt zich door landbouw en recreatie. Naast de camping op het fort heeft Ooltgensplaat een jachthaven met bijna 80 ligplaatsen.

Elk jaar is er de jaarlijkse omloop, is een wandeltocht van 110 kilometer, een lokaal evenement dat begint en eindigt bij het Weeghuisje in de Voorstraat van Ooltgensplaat.